

STIG-BJÖRN LJUNGGREN:

Ett grunddokument i partiskolan

Det moderata programförslaget rymmer en hel del som kan tjäna syftet att höja den intellektuella nivån ytterligare hos partiets kader, skriver Stig-Björn Ljunggren.

Att den enskilda medborgarens engagemang blivit överflödigt p g av att allt större andel av det gemensamma hanteras av det offentliga är inte hela sanningen. Det beror också på att staten och kapitalismen i Sverige förenats till en kraft — statskapitalismen.

Den socialdemokratiska idéebattören Stig-Björn Ljunggren har i sin doktorsavhandling "Folkhemskapitalismen" behandlat moderaternas idéutveckling under efterkrigstiden.

De politiska partierna reviderar för tillfället sina program, men efter samtidens stora omvälvningar är detta riskabelt. Det förändrade politiska läget skapar krav på nya formuleringar men den fortsatta turbulensen, inte minst i Sverige, gör att alla exakta formuleringar blir chansartade.

Ser man på det senaste moderata programförslaget ur detta perspektiv blir dess uppgift ganska uppenbar. Vi kan se att "högervågen" ebbat ut. Moderaterna har nu behov av stabilitet i sin idéutveckling. Det gäller att snarare befästa de positioner som partiet erövat i den ideologiska terrängen än att annektera nytt territorium.

De senaste årens programtexter som producerats av moderaterna har varit viktiga dokument därför att de introducerat nya tankar och fruktbara distinktioner.

Med 1983 års förslag till nytt handlingsprogram lärde Staffan Burenstam Linder alla att det var skillnad på stat och samhälle. Denna egentligen självklara insikt kom att göra det möjligt för moderater att se fenomen i omvärlden som man inte riktigt uppfattat tidigare.

Den zetterbergska idégruppen introducerade uttrycket "den lilla världen" i svensk politik och det som för vissa enbart blev en käck synonym till "familjen" var för många andra en introduktion av diskussionen kring "det civila samhället" i moderata samlingspartiet. Och snart blev "den lilla världen" ett uttryck som kom att ersätta "den enskilde individen" i moderat jargong. Därmed kom också nyliberala överdrifter att stävjas och den liberal-konservativa kyrkan sattes mitt i byn.

Det finns ingenting att invända mot programförslagets allmänna uppläggnings.

Inledningen är magnifik och förtjänar vidare spridning. Det finns förvisso en del besvärjelser i programtexten. Man rabblar formulär 1A ur den moderata partikatekesen. Men i stort sett är det ett bra dokument som producerats, sannolikt ett av de mer välskrivna i partiets programhistoria. Om partiets kader kan lära sig att förstå det som står i programmet kommer mycket att vara vunnet för moderaterna.

Det moderata förslaget till nytt program utgår från tre honnörsord som fungerar var för sig, men riktigt bra tillsammans. Som en parafra på franska revolutionens kända motto lyfter man fram Frihet, Gemenskap och Medborgarskap.

Inledningen är magnifik och förtjänar vidare spridning.

Det finns mer än en tanke bakom dessa tre slagord.

Friheten får oss att associera till Marknaden, Individerna och Självförverkligandet, eller helt enkelt det stora Varuhuset.

Gemenskapen är det samma som Kulturen, Den Lilla Världen, Familjen och de frivilliga Nätverken — kort sagt Köksbordet.

Medborgarskapet är Staten, Politiken och Demokratien, det Torg dit vi vänder oss för att göra upp om statens affärer.

Framtiden ligger inte i att betona en eller två av dessa inriktningar, utan i sammanvävningen av alla tre tillsammans. Att kultivera denna insikt är mer eller mindre öppet för alla partier och kommer säkert att ge framgång i det ideologiska utvecklingsarbetet.

Denna artikel skall dock ägna föga utrymme åt programmets alla fördelar och i

stället försöka hitta några svaga punkter i moderaternas programförslag samt sätta fingret på en allvarlig brist i den moderata partidoktrinen.

Några mindre kritiska punkter

- Programmet vill på en gång minska och återupprätta staten. Genom att begränsa dess räckvidd över samhället ges också möjlighet att precisera statens verkliga uppgifter. Moderater har länge koncentrerat sig på att försvara de fria sfärerna i samhället från politisk inblandning och har därför tenderat att glömma bort att det finns åtskilligt som är nödvändigt inom statens verksamhetsfält och mycket viktigt att försvara också inom politiken.

Programmet vill exempelvis skilja staten och kyrkan åt — och det är självfallet bra. Samtidigt hävdar man att eftersom Sverige varit präglad av kristendomen är det "naturligt att ge kristendomen försteg framför andra religioner". Vad innebär det? Ett "försteg" som programmet delar ut är rätten för kyrkan (alla religiösa sammanslutningar, eller bara svenska kyrkan?) att erbjudas "möjligheter till avgifts-uppbörd via skattsedeln". Men borde inte denna princip gälla fler områden, exempelvis kultur, idrott och andra aktiviteter som inte tillhör statens kärna och där medborgarna själva borde få rätt att välja vad de vill stödja. Eller var går gränsen för friheten, ansvaret och allsidigheten när det väl kommer till kritan?

- Det finns en slagsida i den moderata analysen som inte bör få passeras opåtalad. Moderater talar med stora bokstäver om PLANEKONOMINS FÖRDÄRLIGHET och SAMHÄLLSINGENJÖRSKONSTENS MISSLYCKANDE

genom att lyfta fram de negativa konsekvenserna som dessa samhällsordningar leder till. Däremot talar man med små bokstäver när det gäller marknadsekonomins nackdelar och koncentrerar sig på dess fördelar. Det borde man inte göra utan i stället vara försiktig, i synnerhet som utvecklingen exempelvis i öst har visat att det behövs något mer än marknadsekonomi för att få ett samhälle fungerande.

Antagligen är det riktigt att understryka vikten av att ett gott samhälle kräver goda människor. Ett visst etos måste vara vid handen för att samhället ska fungera. En hygglig värld kräver hyggliga värderingar.

Just på denna punkt har borgerligheten börjat nyansera sig, sedan den bottenlösa tron på marknadens välsignelser visat sig komma på skam. Man kan se att ekonomismens budskap sakta är på väg att förlora sin dominans och steg för steg börjar moraliska argument mot välfärdsstaten att anföras.

Men detta steg är inte utvecklat i det moderata programförslaget, trots att det skulle kunna vara det. En sådan argumentation skulle kunna hävda att den svenska krisen inte främst är ekonomisk utan moralisk. Huvudproblemet skulle således inte vara att industrin vanvårdats, utan tron på att Gud är död.

I blickpunkten står då inte längre socialdemokratin, välfärdsstaten och svenskt 1970-tal – i stället är det det moderna samhället, massmänniskan och 1900-talet som utsätts för kritik.

● Programförslaget hävdar det viktiga i att "det enskilda ägandet inte är koncentrerat på några få händer, utan att det finns förutsättningar för alla medborgare

att förvärva, förvalta och förmera egendom". Detta är ägardemokratien. Och här utesluts inte att en omfördelning kan vara nödvändig, men något mer exakt förkunnas inte, och det är inte konstigt, för det har moderaterna sällan vågat göra.

För moderaterna borde det vara självklart att det inte räcker med att vilja privatisera sådant som staten lagt beslag på under en extrem expansion. Privatisering kan ses som ett allmänt återförande till medborgarna av vad som rätteligen kan anses tillhöra dem. Samma princip borde

Som en parafras på franska revolutionens kända motto lyfter man fram Frihet, Gemenskap och Medborgarskap.

därför användas på de privata förmögenheter, som skapats med statens orättfärdiga stöd. Ett verkligt systemskifte innebär i så fall att man omfördelar alla egendoms- och maktkoncentrationer som byggts upp med hjälp av statliga insatser.

Men det verkar som om moderater när det kommer till kritan använder olika principer för maktkoncentration – man är negativ till den statliga, men ignorerar den privata.

● I stället för att lyfta fram den moraliska krisen som en förklaring till varför världen inte ser ut som den borde, ägnar sig programmet åt att betona att marknadsekonomi inte är ett paradys, utan i stället "dynamisk".

Med ett "dynamiskt" samhälle menar programmakarna en värld som inte bara låter nya skapelser växa fram ur friheten, utan också gamla försvinna. En av marknadsekonomins sidor är nämligen dess

kreativa förstörelseprocess, allt blir inte vid det gamla när entreprenörerna släpps loss. Då kan nämligen allt visa sig vara till salu, eller förstöras för alltid.

Men programmakarna säger inte detta fullt ut. Man beskriver i stället främst den positiva sidan av "dynamik" och låtsas som allt som försvinner egentligen inte var så bra, utan förtjänade sitt öde. Tankegången väcker funderingar. Ska vi vara dynamiska och flyttbara, kräver det också att vi kan gå in och ut ur gemenskaperna som en nyavlönad konsumtionsgalning

Man talar med små bokstäver när det gäller marknadsekonomins nackdelar.

går in och ut ur stadens alla butiker. Och det är väl ändå inte hur dessa små världar fungerar?

Hur ska den lilla världens nätverk kunna hålla ihop i ett dynamiskt samhälle? Med ett ständigt föränderligt näringsliv blir det svårt att hänga med för den enskilde om man samtidigt är beroende av vänner, grannar, släktingar och arbetskamrater för att kunna ordna sin välfärd. Att äga sin bostad är en belastning när det företag man arbetar på lägger ner.

Programförslaget för inte debatten vidare på denna punkt. I stället försöker man kombinera dessa två motstridiga tendenser utan närmare fundering. Dels försvåras den lilla världen, som ger människan trygghet och närhet. Dels lyfts dynamiken fram, den som river sönder och förnyar, ständigt och jämt.

Dessa punkter var några godtyckliga nedslag i det moderata programförslaget. Men den allvarligaste invändningen skall

riktas mot en något mer bärande tankegång i den moderata partidoktrinen.

En mer kritisk punkt — om det moderata alienationsbegreppet

Programförslaget förkunnar att "(e)tt samhälle där den enskilde medborgarens engagemang har blivit överflödigt på grund av att allt större andel av det gemensamma hanteras av det offentliga löper stor risk att fragmentiseras och förlora det grundläggande samförståndet som håller samhället samman".

Detta är dock bara halva sanningen. Förvisso kan samhället gå mot sin upplösning om människorna avskämmas från ett aktivt medborgarskap. Och mycket av eländet i vårt samhälle har förvisso socialdemokratin en del av ansvaret för.

Men i huvudsak är vår tid resultatet, inte av socialdemokratins politiska dominans, utan av den moderna industrikapitalismens osedvanligt dominerande ställning i vårt land. Sådana fenomen som främlingskap, rotlöshet och inlärda hjälplöshet är främst förorsakade av *kapitalismen* och dess främsta bundsförvant *staten*. Att det gått så långt i Sverige beror på att dessa två krafter förenats till en kraft — *statskapitalismen* — och därvidlag är inte socialdemokratin värre än moderaterna. När Carl Bildt nu sitter med det svenska bankväsendet i sitt knä är han säkert böjd att hålla med.

Låt oss ta ytterligare ett konkret exempel. Näringsminister Westerberg fick kritik för sin uppmaning till friställda bilarbetare att "starta eget". Men vilket är egentligen problemet? Är det, som en och annan moderat kanske skulle tro, att staten genom överbeskydd fråntagit med-

borgarna initiativkraft? Handlar de arbetslösa förtvivlan om "inlärld hjälplöshet" där staten (socialdemokratin) är främst ansvarig? Knappast. Förvisso kan staten genom överdrivet beskydd beröva människor deras självkänsla. Men detta är bara en sida av saken. Den andra sidan är att näringslivet i hög grad byggt på samma kränkning av människornas egenvärde. På arbetsplatserna har inte efterfrågats egen initiativkraft, den som exempelvis arbetat ett helt liv på SAAB har inte fått några färdigheter som gör att hon startar "eget" vid uppsägning.

Inlärld hjälplöshet och *alienation* är två begrepp som beskriver samma fenomen – den moderna människans främlingskap och rotlöshet i en värld som inte är skapad för henne utan av henne. Med "alienation" menas förfrämmandet i samhället, känslan av maktlöshet, meningslöshet, social isolering och brist på identitet, som uppslagsboken uttrycker det. Alienationsbegreppet har använts av såväl Hegel som Marx, men finns också i en icke-marxistisk tradition. Då brukar det handla om hur det traditionella samhället, med sina intima mänskliga relationer, utvecklats till ett modernt industrisamhälle där människor är opersonliga, byråkratiska och marknadsanpassade. Detta brukar kallas "masssamhället".

Ordet alienation används inte av det moderata programförslaget, däremot talas om maktlöshet, främlingskap, svag framtidstro, bristande tilltro till den egna förmågan – allt detta sägs botten i att den politiska makten tillåtits växa på bekostnad av den enskildes frihet. Men det är således inte enbart staten som frånerkänner människorna delaktighet. Exempelvis har svensk fackföreningsrörelse i

årtionden försökt öka sina medlemmars inflytande över arbetet, med varierande resultat. "Sverige har under efterkrigstiden blivit starkt politiserat", skriver programförslaget. Ja, det är sant. Lika sant vore att skriva att "Sverige har under efterkrigstiden blivit starkt moderniserat".

Det expertvälde på det offentliga området som programförslaget kritiserar, och som givit sig i kast med att bryta sönder "den lilla världen", har sin motsvarighet även inom näringslivet och arbetsmarknad. Småföretag har absorberats av storindustrin, traditioner och rutiner i samhället har fått ge vika för generella regler och struktururomvandlande insatser, såväl från staten som kapitalet. De gemenskaper som rymdes i arbetslag, skrän och hantverkargillen har ersatts av en lönearbetararmé, fri konkurrens, samt massproduktion och masskonsumtion. Det unika har ersatts av standard. Eller som Marx skriver – "Allt fast och beständigt förflyktigas, allt heligt profaneras" – kapitalismen "har dränkt det fromma svärmeriets heliga rysning, den ridderliga hänförelsen och det spetsborgerliga vemodet i den egoistiska beräkningens iskalla vatten".

I själva verket har kapitalismen förött fler nätverk än vad staten någonsin gjort. Detta har i huvudsak varit bra. Kapitalismen har, åtminstone enligt socialistiska och liberala synsätt, inneburit ett steg framåt för mänskligheten. Men en av socialdemokratins styrkepunkter har varit partiets förmåga att ta tillvara vissa rester av de förkapitalistiska gemenskaperna och förvandla dessa till politiska instrument. I "arbetarrörelsen" ingår sådant som Folkets Hus och Kooperationen, fenomen som lika gärna kunnat vara "bor-

gerliga" och som i grunden bygger på "den lilla världens" kollektivitet.

Vad innebär då detta? Den enskilde medborgaren kan själv göra föga för att påverka sin välfärd. Hon är i stället beroende av olika kollektiva, svåröverblickbara beslut. Antingen av politiska insatser eller av marknaden. Maktlösheten visar sig såväl för den enskilde medborgaren, vars kraft inte räcker till för att engagera

I själva verket har kapitalismen förott fler nätverk än vad staten någonsin gjort.

sig, som för makthavaren, vars maktinnehav sällan möjliggör rationella beslut. Massmänniskan kämpar med sin överlevnad i löneslaveriets ekorrhjul, utkastad i ett hav av konsumtionsprylar. Makthavaren kämpar i ett överbelastat beslutssystem, med otillräcklig faktabakgrund och fragmentiserad verklighet.

Programmet påstår att vi "har blivit allt mindre beroende av varandra och alltmer beroende av stat och kommun". Här borde ha lagts till "näringslivet". Ty den rätta beskrivningen av vårt samhälle är att utvecklingen pressat fram en paradox. Vi är visserligen ensamma och främlingar inför varandra — men samtidigt är samhället så

enormt sammanflätat att alla enskilda, institutioner och företag hänger ihop och påverkar varandra.

Några slutord

Slutomdömet om förslaget till partiprogram är att det väl tjänar som upplysning av de moderata partiarbetarna. Detta är en text som ska läsas som ett grunddokument i partiskolan. Även moderater måste nu begripa att det stundar nya tider för Sverige och svenskarna. Gamla politiska fördomar håller inte, vare sig för dem som förlorat sina illusioner eller i enfald håller fast vid dem.

Den egna dogmatismen är i dag ett hot som moderaterna måste ta på allvar, inte minst därför att den ger styrka åt krafter som vill vrida klockan tillbaka i vårt land. Brist på flexibilitet och analys kan därför inte bara föröda moderaternas egna möjligheter att behålla sitt politiska inflytande, utan det påverkar också i negativ riktning andra politiska partier och i förlängningen den svenska nationen.

Det förslag till partiprogram som framställt är lika mycket en grundkurs i liberalkonservativ världsåskådning, även om varken liberalismen eller konservatismen nämns vid namn. Detta program innehåller en hel del som kan tjäna syftet att höja den intellektuella nivån ytterligare hos partiets kader. Det finns fortfarande en hel del som saknas.